

Dr hab. Jakub Kronenberg, prof. UŁ
Zakład Analiz Systemów Społeczno-Ekologicznych
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki

Recenzja
w postępowaniu habilitacyjnym doktora Andrzeja Affeka

Dr Andrzej Affek złożył wniosek o wszczęcie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego 26 marca 2022 r. Wniosek ten otrzymałem do recenzji 14 października 2022 r.

Jako osiągnięcie naukowe mające być podstawą nadania stopnia doktora habilitowanego dr Andrzej Affek przedstawił cykl pięciu artykułów naukowych pod wspólnym tytułem „Potencjał środowiska przyrodniczego do świadczenia usług ekosystemowych”.

Habilitant określił przedstawione artykuły jako powiązane tematycznie. Choć pozornie bardzo szeroko zakrojony tytuł osiągnięcia wskazuje na równie szeroki charakter tego cyklu i potencjalnie tylko luźne powiązania między artykułami, w rzeczywistości wskazanych pięć artykułów jest bardzo mocno i umiejętnie powiązanych. Wszystkie artykuły odnoszą się do potencjału świadczenia zbliżonych usług ekosystemów¹, analizują różne aspekty tego potencjału, posługując się przykładami różnych ekosystemów, dzięki czemu wzajemnie się uzupełniają. Kolejne wskazane artykuły budują na wcześniej opublikowanych. Nie mam wątpliwości, że jest to spójny cykl publikacji.

Cztery artykuły składające się na przedstawione osiągnięcie zostały opublikowane w bardzo dobrych czasopismach, kluczowych z punktu widzenia światowej dyskusji na temat usług ekosystemów. Sam fakt opublikowania ich w tak renomowanych czasopismach jest potwierdzeniem znaczenia przedstawionych w nich badań. Niestety piąty artykuł został opublikowany przez wzbudzające wiele wątpliwości wydawnictwo MDPI. Zdecydowanie lepiej byłoby, gdyby Habilitant uniknął wykazywania jako elementu tak ważnego osiągnięcia artykułu opublikowanego w tym wydawnictwie, przede wszystkim ze względu na wysuwane pod jego adresem zarzuty o stosowanie niewłaściwych procedur recenzowania artykułów (zwłaszcza niedostateczny czas na przygotowanie recenzji i niedostateczny czas na wprowadzenie korekt). Moim zdaniem przedstawione w tym artykule badania zasługiwały na przedstawienie na łamach lepszego czasopisma. Być może powodem dla opublikowania ich akurat w tym miejscu była chęć przedstawienia wyników na łamach specjalnej sekcji (wirtualnego specjalnego numeru) nt. nadrzecznych lasów, co jednak chyba nie spełniło nadziei autorów, gdyż przedmiotowy artykuł jest jedynym opublikowanym w tej sekcji.

W przypadku trzech z wymienionych artykułów Habilitant był autorem wiodącym, natomiast w przypadku pozostałych dwóch drugim współautorem. Z opisu wkładu w powstanie artykułów wynika jednak, że jego wkład również w oba te artykuły był kluczowy, w szczególności w przypadku art. 5. Nieco niezręcznie brzmi jednak konsekwentnie stosowana w Autoreferacie forma „moje badania” i pisanie o tych badaniach w pierwszej osobie liczby pojedynczej w szczególności w odniesieniu do artykułów, w przypadku których Habilitant nie był pierwszym autorem.

¹ Konsekwentnie posługuję się terminem „usługi ekosystemów” – z powodów, które przedstawiłem 10 lat temu (Kronenberg 2012).

Wysoko oceniam wkład koncepcyjny Habilitanta w rozwój wiedzy nt. potencjału ekosystemów do świadczenia usług, a także umiejętność syntetycznego wiązania różnych wątków i analizowania ich z różnych perspektyw. Bardzo ważne w tym kontekście jest to, że Habilitant posługuje się różnymi studiami przypadku (różnych typów ekosystemów, obszarów geograficznych, usług ekosystemów), aby prowadzić spójny wywód nt. znaczenia różnych walorów środowiska z punktu widzenia świadczenia usług ekosystemów. Ważne jest także, że proponuje własne koncepcje i definicje, np. w odniesieniu do potencjału ekosystemów do świadczenia usług, aby na potrzeby własnych badań zoperacjonalizować szersze ramy teoretyczne.

Wysoko oceniam również stosowane przez Habilitanta metody badawcze, w tym metody analiz przestrzennych i statystycznych. Łączenie różnych zbiorów danych, np. fitysocjologicznych, przestrzennych, literaturowych, badań ankietowych prowadzonych wśród zróżnicowanych grup użytkowników środowiska. Doceniam, że Habilitant w swoich badaniach wykorzystuje szczegółowe wskaźniki biologiczno-fizyczne, zamiast posługiwać się wskaźnikami pośrednimi. Doceniam także, że potrafi krytycznie odnosić się do wybranych elementów własnych badań i dostrzega potencjał do dalszego ich doskonalenia.

Bardzo ważne jest też to, że poprzez swoje badania Habilitant przyczynia się do realizacji w Polsce unijnych wytycznych w zakresie mapowania i oceny ekosystemów i ich usług. Tym samym jestem przekonany, że wyniki przedstawionych badań można byłoby wykorzystać na rzecz ochrony przyrody w Polsce.

Nie mam wątpliwości, że przedstawione prace wnoszą znaczny wkład w rozwój dyscypliny nauk o Ziemi i środowisku. Chciałbym też jednak zgłosić kilka uwag o charakterze akademickiej dyskusji, które być może Habilitant mógłby uwzględnić w swoich przyszłych badaniach w przedmiotowym obszarze.

W ramach omówienia osiągnięcia Habilitant umieścił swoje badania w szerszym kontekście badań nt. usług ekosystemów. Wkradły się tu pewne nieścisłości, np. jakoby koncepcja usług ekosystemów wywodziła się z nauk ekonomicznych albo jakoby „została sformułowana m.in. po to, aby możliwe było uwzględnienie w globalnym rachunku ekonomicznym świadczeń płynących ze środowiska przyrodniczego, czyli innymi słowy, aby wycenić wartość samej przyrody” (Autoreferat, s. 4). Oczywiście ekonomia zawsze była w tym kontekście ważna i celem odwołania do „usług” było wskazanie na ekonomiczne znaczenie ekosystemów, można też znaleźć wiele odniesień do tego, co dziś nazywamy usługami ekosystemów w historycznych dyskusjach ekonomicznych (Gómez-Baggethun et al. 2010). Natomiast z pewnością nie można powiedzieć, by koncepcja ta wywodziła się z nauk ekonomicznych ani by od początku chodziło w niej o to, by uwzględnić usługi w globalnym rachunku ekonomicznym (Braat and de Groot 2012). Zwracam na to uwagę jako ekonomista, zdając sobie jednak sprawę z faktu, że z perspektywy postępowania toczącego się w dyscyplinie nauk o Ziemi i środowisku uwagi te mają pomniejsze znaczenie.

Nieco bardziej zaskakująca może być historia koncepcji potencjału środowiska przyrodniczego do świadczenia usług (Autoreferat, s. 4–5) oderwana od tego, co zwykle na ten temat piszą autorzy zaangażowani w badania nt. usług ekosystemów (por. np. dwie prace przeglądowe cytowane w poprzednim akapicie lub kluczowe opracowania takie jak MEA czy TEEB (Millennium Ecosystem Assessment 2005; Kumar 2010)). W tym przypadku rozumiem, że Habilitant chciał przede wszystkim zwrócić uwagę na dorobek polskich czy może szerzej wschodnioeuropejskich badaczy, co jednak powinno być moim zdaniem wprost wskazane, aby uniknąć wrażenia, że rozważania te były kluczowe dla rozwoju wymienionych koncepcji w skali światowej.

Habilitant słusznie wskazuje, że badania nt. usług ekosystemów należy prowadzić zarówno z perspektywy przyrodniczej, jak i społecznej (Autoreferat, s. 6), choć ze względu na antropocentryczny charakter tej koncepcji stan środowiska przyrodniczego jest tu przedmiotem zainteresowania przede wszystkim z utylitarnej perspektywy korzyści dla człowieka. Według mnie najlepiej łączyć te dwie perspektywy, posługując się koncepcją systemów społeczno-ekologicznych. Wróć do tego w dalszym toku recenzji, wskazując na to, że usługi ekosystemów są tak naprawdę koprodukowane przez systemy przyrodnicze i społeczne (Fischer and Eastwood 2016; Palomo et al. 2016), co zresztą ma duże znaczenie w przypadku analizowanych przez Habilitanta ekosystemów. Przyrodnicza strona, od której Habilitant w dużej mierze rozważa świadczenie usług ekosystemów, zależy przecież od tego, jak człowiek gospodaruje ekosystemami, jak na nie wpływa przez swoją działalność lub jak je chroni. Koncepcja usług ekosystemów ma antropocentryczny charakter, za co jest też przecież krytykowana. Stan środowiska przyrodniczego interesuje nas z tu z utylitarnej perspektywy korzyści dla człowieka. Tym bardziej warto pamiętać, że zagrożeniem dla tych korzyści jest właśnie związana z działalnością człowieka degradacja środowiska.

Bardzo słusznie Habilitant w swoich pracach korzysta z klasyfikacji CICES. W tym kontekście jednak warto zwrócić uwagę, że produkcja miodu, którą Habilitant bada jako jedną z przykładowych usług ekosystemów nie pojawia się wprost w tej klasyfikacji usług ekosystemów. Można oczywiście domniemywać, że mogłaby ona znaleźć się w grupie 1.1.3.1 („Reared animals for nutrition, materials or energy”)², ale w tym przypadku tym bardziej zwraca uwagę rola człowieka w dostarczaniu tej usługi. Habilitant nie pisze przecież o bartnictwie, ale o pszczołach miodnych hodowanych przez człowieka, w przypadku których dodatkowo ekosystemy, z których zbierany jest nektar mogą być sztuczne lub zanieczyszczone. Kluczowe z perspektywy usług ekosystemów jest tu wspieranie produkcji miodu przez ekosystem ze względu na jego charakter czy skład gatunkowy. Odnoszenie się do pszczół jako bezpośrednich dostawców usługi dostarczania miodu jest więc w tym przypadku dyskusyjne, co zresztą Habilitant sam przyznaje na s. 10 Autoreferatu. Zbyt daleko idącymi skrótami myślowymi są też w tym przypadku pojęcia „potencjału usługowego pszczół” lub „pszczelich usług” – pszczoły są tylko elementem społeczno-ekologicznego systemu niezbędnego do dostarczania usług. W tym kontekście niewiele bardziej właściwym jest odniesienie do „potencjału ekosystemów do dostarczania miodu”, którym przede wszystkim Habilitant posługuje się w art. 1, choć analogiczne stwierdzenie jest słuszne w przypadku odniesień do usługi zapylania, którą Habilitant bada, odnosząc się już tylko do dzikich zapylaczy. Tym niemniej rozróżnienie między usługą związaną z produkcją miodu, która jest uwarunkowana decyzjami podejmowanymi przez pszczelarzy i usługą zapylania, w przypadku której Habilitant wyłączył pszczelarzy i ich pszczoły, wprowadza w art. 1 pewne zamieszanie.

Perspektywa społeczno-ekologiczna nie powinna więc ograniczać się do oceny potencjału ekosystemów metodą partycypacyjną, choć oczywiście bardzo doceniam, że Habilitant podjął się tego zadania prowadząc badania w dyscyplinie nauk o Ziemi i środowisku, ale do szerszego znaczenia ingerencji człowieka w środowisko przyrodnicze. Perspektywa ta wydaje się kluczowa w innych badaniach Habilitanta, zwłaszcza tych, które dotyczą wykorzystania metod skaningu laserowego do badania historycznego wpływu człowieka na środowisko. Włączenie rozważań nt. usług ekosystemów do tego typu badań z zakresu historii środowiskowej mogłoby być kolejną innowacją w przyszłym dorobku Habilitanta.

Motywuując prowadzenie badań ankietowych, Habilitant sugeruje, że „bezpośredni użytkownicy ekosystemów najlepiej potrafią ocenić korzyści płynące z przyrody” (Autoreferat,

² Koresponduje ona z proponowaną przez Habilitanta w art. 1 grupą „Reared animals and their outputs” z wcześniejszej wersji klasyfikacji CICES.

s. 13). Choć stwierdzenie to na pewno jest częściowo prawdziwe, trudno się z nim jednoznacznie zgodzić, biorąc pod uwagę powszechną ignorancję środowiskową, współczesne poczucie oderwania od środowiska przyrodniczego i brak zrozumienia funkcjonowania ekosystemów. Właśnie po to podjęto starania, by zaradzić temu problemowi i przekazać społeczeństwu, a czasem po prostu uzmysłwić, wiedzę nt. korzyści płynących ze środowiska (usług ekosystemów) wprowadzono to pojęcie i upowszechniono badania w tym obszarze.

Pomimo przedstawionego w art. 2 sposobu doboru respondentów, zgłaszam sprzeciw wobec posługiwania się w kontekście tego badania terminem reprezentatywnej próby. To, że podjęto próbę przeprowadzenia badania ankietowego w każdym nawet gospodarstwie domowym w wybranych wsiach wcale nie oznacza, że próba była reprezentatywna. Reprezentatywność w przypadku mieszkańców można byłoby w tych warunkach osiągnąć jedynie poprzez losowanie osób do udziału w badaniu za pomocą odpowiedniego operatu. Reprezentatywności wśród turystów przebywających na danym obszarze właściwie w ogóle nie można osiągnąć.

Przechodząc do oceny pozostałej aktywności naukowej doktora Andrzeja Affeka, z pełnym przekonaniem stwierdzam, że jest ona wyróżniająca. Wyrazem uznania dla osiągnięć Habilitanta było już zresztą przyznanie mu szeregu znaczących nagród, w tym przede wszystkim stypendium ministra dla wybitnych młodych naukowców oraz nagrody im. Artura Rojszczaka. Chciałbym przede wszystkim zwrócić uwagę na znaczącą aktywność związaną z realizacją projektów naukowych, których pochodną są liczne publikacje w renomowanych czasopismach. Nie w każdym przypadku Habilitant odpowiednio nazywa poszczególne osiągnięcia – np. stypendium NAWA nie powinno klasyfikować się do projektów, nie ma tu też mowy o kierowaniu projektem, skoro przedmiotem finansowania jest tylko wyjazd, a uczestniczy w nim jedna osoba (ew. z rodziną). Same badania prowadzone w ramach wizyty na Uniwersytecie Wisconsin-Madison oceniam jako bardzo innowacyjne i ciekawe, podobnie zresztą jak wcześniejszy projekt NCN nt. ukrytego dziedzictwa. Bardzo mocno należy pochwalić Habilitanta za aktywność na forum IALE, pełnione tam funkcje, a przede wszystkim kierowanie organizacją dużej międzynarodowej konferencji IALE w Warszawie w lipcu 2022 r., wraz z licznymi dodatkowymi związanymi z tym obciążeniami naukowymi i organizacyjnymi. Kolejnym godnym pochwały obszarem pracy Habilitanta jest samodoskonalenie związane z licznymi szkoleniami i warsztatami służącymi podnoszeniu kwalifikacji.

Zwracam w tym kontekście uwagę w szczególności na to, że badania prowadzone są przez Habilitanta m.in. na terenach szczególnie przyrodniczo cennych, w przypadku których od lat toczą się dyskusje nt. objęcia ich ochroną w postaci parków narodowych – projektowany Turnicki Park Narodowy w Karpatach, rejon w którym Habilitant prowadził m.in. badania do doktoratu, czy wielokrotnie proponowany Park Narodowy Środkowej Wisły, który to obszar pojawił się jako studium przypadku w art. 3 i 4 przedstawionego osiągnięcia habilitacyjnego. Co ciekawe, w wydany dwa lata temu raporcie nt. społecznych i ekonomicznych uwarunkowań tworzenia Turnickiego Parku Narodowego (Boćkowski et al. 2020) omówione zostały m.in. badania ankietowe oparte na podobnym podejściu, jak w art. 2 przedstawionego osiągnięcia habilitacyjnego – porównujące perspektywę mieszkańców i turystów odnośnie do tego, z jakich usług ekosystemów korzystają i które ekosystemy są w związku z tym szczególnie wartościowe. Byłoby moim zdaniem wskazane, by Habilitant wykorzystał swoją wiedzę i kompetencje, by aktywnie zabierać głos w tych dyskusjach. Tym bardziej, że – jak sam pisze w Autoreferacie (s. 21) – przeprowadzone przez niego badania dają „naukową podstawę do sformułowania szeregu zaleceń dotyczących ochrony tych unikalnych i zagrożonych lasów”. Na znacznie szersze upowszechnienie poza światem naukowym zasługują w tym kontekście wyniki badań przedstawionych w artykule Affek i in. (2017),

Impacts of modern mechanised skidding on the natural and cultural heritage of the Polish Carpathian Mountains, *Forest Ecology and Management*, 405, s. 391-403.

Podsumowując, biorąc pod uwagę zarówno przedstawione osiągnięcie naukowe (cykl pięciu artykułów) oraz pozostały dorobek naukowy, stwierdzam iż dr Andrzej Affek spełnia wymogi określone w art. 219 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668), aby nadać mu stopień doktora habilitowanego.

Łódź, 8 grudnia 2022 r.

Jakub Kronenberg

Literatura

- Boćkowski, M., B. Gołębiowska, M. Grodzińska-Jurczak, M. Klekotko, M. Rechciński, Z. Szkop, J. Tusznio, and S. Valasiuk. 2020. *Analiza społecznych i ekonomicznych uwarunkowań cennych przyrodniczo obszarów Pogórza Przemyskiego i Gór Słonnych*. Kraków: Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze.
- Braat, L.C. and R. de Groot. 2012. The ecosystem services agenda: bridging the worlds of natural science and economics, conservation and development, and public and private policy. *Ecosystem Services* 1(1): 4–15.
- Fischer, A. and A. Eastwood. 2016. Coproduction of ecosystem services as human–nature interactions—An analytical framework. *Land Use Policy* 52: 41–50.
- Gómez-Baggethun, E., R.S. de Groot, P.L. Lomas, and C. Montes. 2010. The history of ecosystem services in economic theory and practice: From early notions to markets and payment schemes. *Ecological Economics* 69(6): 1209–1218.
- Kronenberg, J. 2012. Usługi ekosystemów w miastach. *Zrównoważony Rozwój — Zastosowania* 3: 14–28.
- Kumar, P. 2010. *The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Ecological and Economic Foundations*. London: Earthscan.
- Millennium Ecosystem Assessment. 2005. *Ecosystems and human well-being: synthesis*. Washington, DC: Island Press.
- Palomo, I., M.R. Felipe-Lucia, E.M. Bennett, B. Martín-López, and U. Pascual. 2016. Disentangling the Pathways and Effects of Ecosystem Service Co-Production. In *Advances in Ecological Research*, ed. by Guy Woodward and David A. Bohan, 54:245–283. Academic Press.